

---

# Campdàsens, Garraf i Jafre. Els confins occidentals del terme d'Eramprunyà de l'alta edat mitjana al segle XV

---

Josep Campmany i Guillot

*Museu de Gavà  
Secció d'Història Local*

---

Extensió i límits del terme d'Eramprunyà  
vers l'any 1000

---

## Plantejament del problema

La determinació amb certa precisió de quins van ser els límits del terme d'Eramprunyà a l'alta edat mitjana ha estat tot sovint polèmica, a causa de la manca de documents. Així, tot i que sembla fora de dubte que els actuals termes municipals de Gavà, Castelldefels, Begues, Viladecans i Sant Climent de Llobregat en formaren part, subsisteixen els dubtes pel que fa als límits precisos a llevant i a ponent. Dubtes relacionats amb la foscor sobre la data d'incorporació d'aquest territori al comtat de Barcelona, que oscil·la entre el darrer terç del segle IX i mitjan segle X. Així, per exemple, Pagès (1992: 24) situa aquesta data entre el darrer quart del segle IX i els primers anys del X, mentre que Rodríguez (1992: 39, nota 9) creu que la data ha de ser més tardana, ben entrat el segle X.

La incorporació formal al comtat de Barcelona no s'ha d'entendre com una ruptura en l'àmbit de la població; de fet, cada cop hi ha més indicis per pensar que, al final del segle IX, les terres a ponent del Llobregat no eren pas un desert fronterer, sinó simplement una terra sense senyors. De tota manera, la formalització del domini comtal sí que comportà la definició d'un ens territorial, el terme castell, i l'edificació d'un sistema de fortificacions que estructuraven el territori. L'objecte d'aquesta comunicació és estudiar l'evolució d'aquest ens territorial i d'aquesta estructura en els confins occidentals d'Eramprunyà, a les terres del massís del Garraf.

En aquesta zona, l'adscripció territorial altmedieval de part dels actuals termes municipals de Sitges i Olivella resta oberta. Segons Virella (1986: 21), «el problema rau en la línia de contacte entre Eramprunyà i Olèrdola, òbviament en algun indret del massís de Garraf». D'una banda, els historiadors del Baix Llobregat, des de Bofarull fins a Pagès o Izquierdo, mai no han arribat a considerar la possibilitat que Eramprunyà s'estengués fins a l'altra banda de les costes de Garraf; ans al contrari, sempre s'ha sobreentès que arribava fins on arriben els actuals termes de Gavà, Castelldefels i Begues. D'altra banda, en canvi, els estudiosos de les terres penedesenques han assumit amb naturalitat que els territoris de Campdàsens, Jafre i Garraf formaven part del terme del castell d'Eramprunyà. Així, en detallar el terme del castell d'Olèrdola a partir del document de dotació de l'església de Sant Miquel el 992 (Muntaner, 1995), els territoris de Campdàsens, Garraf i Jafre s'especifiquen inclosos a Eramprunyà (vegeu especialment Muntaner, 1987). Una altra publicació més centrada al Garraf escriu, explícitament, que «el territori de Garraf [...] gravitava [...] sota l'ombra del castell d'Eramprunyà» (PA: Baucells, 1990: 178). Molts altres autors sostenen aquestes apreciacions en parlar explícitament de Jafre (Carbonell, 1996), Campdàsens (Virella, 1991) o Garraf (AD, 1997), encara que algun altre (Margarit, 1995) discrepa i deixa entendre que Campdàsens no era inclòs a Eramprunyà.

Aquestes diferències evidencien la desconexió entre estudiosos a banda i banda del Garraf, territori que és encara marginal per a molts historiadors del Baix Llobregat.

## L'aparició d'un document esclareidor

En el primer paràgraf atribuïem aquesta confusió a la manca de documents. Cal dir, però, que almenys n'hi ha un: la carta de permuta entre el comte Borrell i la seva muller Aimeruds, del 988, que afecta tot el terme d'Eramprunyà (DCV: Junyent, 1980-1987, doc. 537).

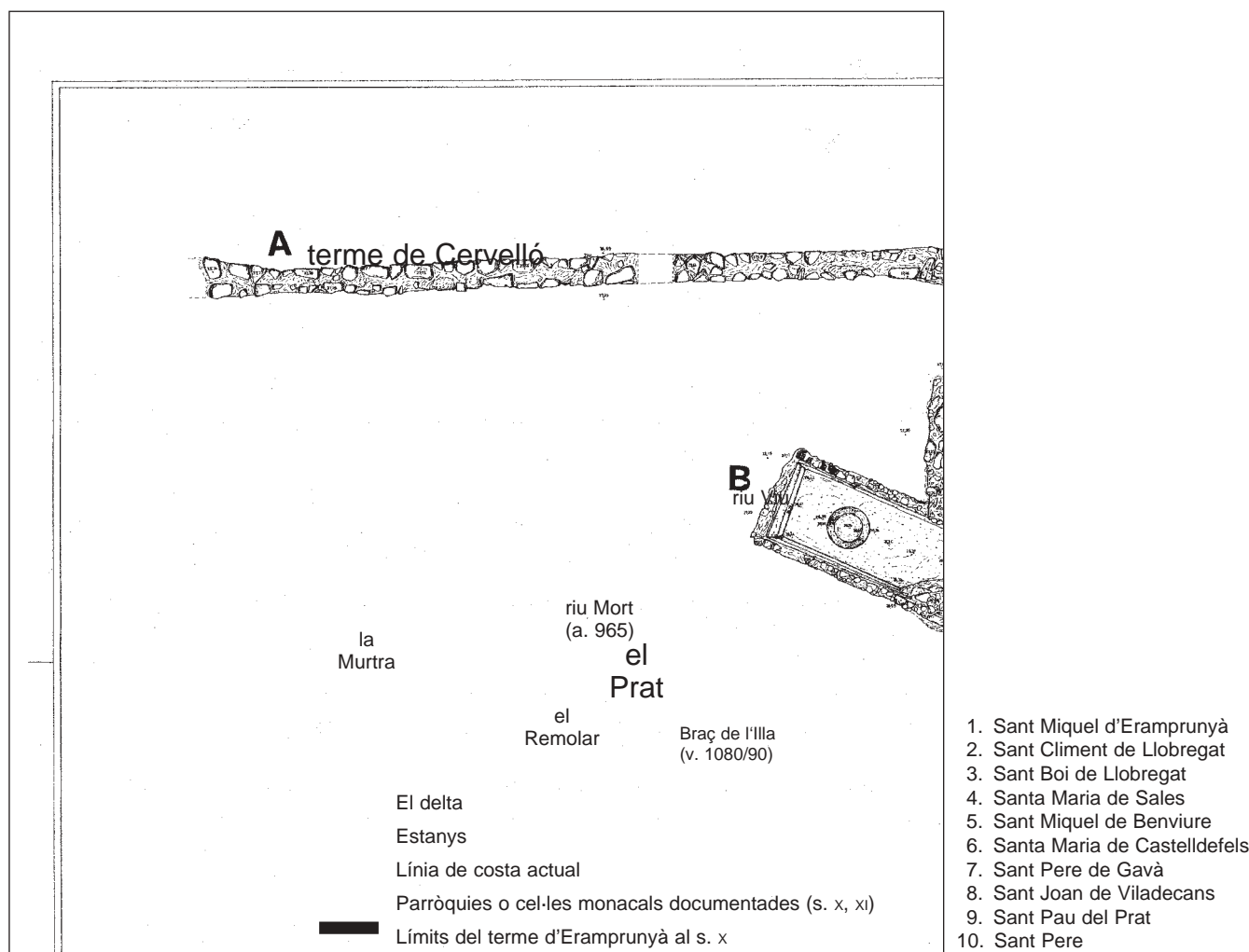
Malgrat que aquest document va ser publicat ja fa onze anys (Junyent, 1980-1987: 458), ha passat desapercebut a tots els autors baixllobregatins que des d'aleshores han escrit sobre aquesta zona. No així als penedesencs (Virella, 1991: 180-181; Margarit, 1995) ni a altres especialistes, que l'han estudiat i utilitzat (Coromines, 1995). Aquest document assenyala els límits del terme al final del segle x, que són: a llevant, el riu Llobregat; a migdia, el mar fins a un indret designat com *ipso farello*; a ponent, un lloc esmentat com *kastrum Episcopale*, i al nord, els termes de Subirats i Cervelló.

Per la banda de llevant, la designació del riu Llobregat com a terminal d'Eramprunyà introdueix un nou problema: com determinar amb exactitud la llera que en aquell moment tenia el riu. Els darrers estudis (Codina, 1994; Raurich *et al.*, 1992: 64) indiquen que el Llobregat desembocava molt més a ponent d'on ho fa ara, de tal manera que tot l'actual terme municipal del Prat de Llobregat quedava exclòs d'Eramprunyà (vegeu la figura 1). No així Sant Boi, que hi quedava inclòs. Les successives variacions del riu provocaren correccions del terme, com la que tingué lloc l'any 1190 (LFM: doc. 308) entre el senyor de

la casa del Fonollar, a Sant Boi de Llobregat, i el rei Alfons I, senyor eminent d'Eramprunyà i de les terres del Prat.

Per la banda de ponent, els dos topònims de *castrum Episcopale* i *ipso farello* no ens són del tot desconeguts. Pel que fa al primer, al final del segle x una extensa àrea coneguda genèricament amb el nom de *Marítima* (Virella, 1986), que comprenia els actuals termes municipals de Ribes, Vilanova i la Geltrú, i la meitat occidental dels de Sitges i Olivella, eren alous de la Seu de Barcelona, tot i estar inclosos al terme casteller d'Olèrdola. La major part del domini útil d'aquesta zona fou des de mitjan segle xi infeudada per la Seu als Sant Martí, que senyorejaven alhora Eramprunyà, Olèrdola, Lavit, Subirats i Sant Martí Sarroca. La zona nord-oriental de la Marítima, que avui forma part del terme d'Olivella, quedà vinculada, sota la senyoria eminent de la Seu, a la família Cervelló, la rival dels Sant Martí (Carbonell, 1990: 9; F.X. Virella, 1992). Per tant, al final del segle x, la identificació del *castrum Episcopale* no sembla presentar dubtes: es tracta del castell de Ribes (Virella, 1991: 180).

Pel que fa al topònim *farello*, el seu emplaçament és controvertit. D'una banda, encara avui el puig on hi ha l'ermita de la Trinitat porta el nom del Far. Malgrat que aquest topònim s'ha atribuït a la presència, des del 1955, d'una balisa de senyalització aèria (Muntaner, 1986: top. 626), a la mateixa carena hi ha el puig conegut amb el nom del Picorb, que hom ha identificat amb el *pino quorbo* per on passava el terminal d'Olèrdola el 992 (Munta-



1. Sant Miquel d'Eramprunyà
2. Sant Climent de Llobregat
3. Sant Boi de Llobregat
4. Santa Maria de Sales
5. Sant Miquel de Benviure
6. Santa Maria de Castelldefels
7. Sant Pere de Gavà
8. Sant Joan de Viladecans
9. Sant Pau del Prat
10. Sant Pere

Figura 1. Límits orientals del terme d'Eramprunyà al segle x.

ner, 1995: 51), i que encara és esmentat l'any 1680 com a divisòria entre la quadra de Campdàsens i la vila de Sitges. Aquestes coincidències fan plausible remuntar el topònim del Far al segle x. Ara bé, una altra versió (un xic forçada, al nostre parer) identifica tant el *farello* com el *pico quorbo* amb un indret al cim de la serra de Coma Roja, sobre el pas de la Mala Dona i el coll de la Falconera (Margarit, 1995). Una fonamentació d'això es podria trobar en el topònim puig de la Fara, nom antic de la serra de Coma Roja (Muntaner, 1986: top. 627). De tota manera, sembla ben fonamentat que Campdàsens era en aquella època del terme d'Eramprunyà, com veurem més endavant, la qual cosa ens inclina a situar el *farello* en el primer dels indrets suggerits.

Arribem a la conclusió, doncs, que al final del segle x Eramprunyà termenava amb Olèrdola a la banda de ponent del massís del Garraf, mitjançant una frontera que anava aproximadament de la punta Ferrosa a les costes de Garraf, fins al puig de la Mola. La línia divisòria (figura 2) devia passar pels punts següents, segons la toponímia dels mapes moderns (Alpina, 1985): de la punta Ferrosa pujava al pic del Far, anava fins al Picort o Picorb, continuava pels puigs de Sant Isidre i d'en Boronat cap al puig de la Sivina i el puig de la Fita Grossa Boletera, passava pel puig de la Pota de Cavall, continuava tot partint pel mig el terme d'Olivella fins allí on el torrent del fondo de les Llenties conflueix amb la riera de Jafre (indrets designats al segle x com la font Anastàsia i la font de Codines); seguia aquesta riera, pujava després per la serra de les Conques, prop de Can Grau (el lloc de *Cabrafigo* del segle x), i continuava fins al puig de la Mola, on actualment arriben els termes municipals d'Olivella, Avinyonet, Olesa i Begues. Aquesta hipòtesi també està suportada per Virella (1986).

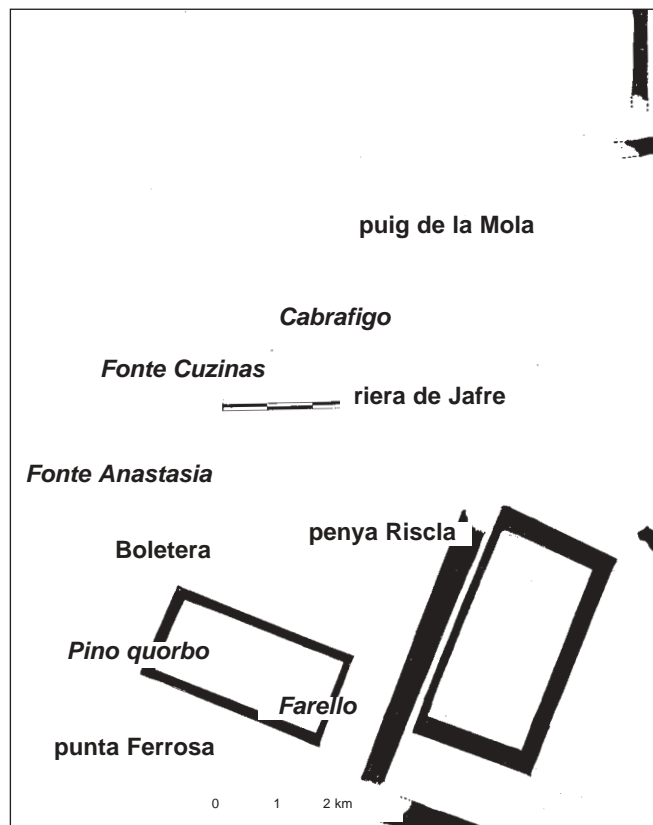


Figura 2. Límits occidentals del terme d'Eramprunyà al segle x.

### Hipòtesi sobre l'origen del terme casteller d'Eramprunyà

Un cop definit el terme d'Eramprunyà als inicis de la reconquesta, la primera cosa que ens adonem és de la seva gran extensió. En efecte, amb el territori que hem acabat de definir comprèn uns 250 km<sup>2</sup>, semblant al d'Olèrdola. El terme de Cervelló, amb l'afegit de Corbera, comprèn uns 150 km<sup>2</sup>. La resta dels termes castellers (figura 3), al Penedès-Anoia, són molt menors: una mitjana d'uns 45 km<sup>2</sup> (Batet, 1996: 48).

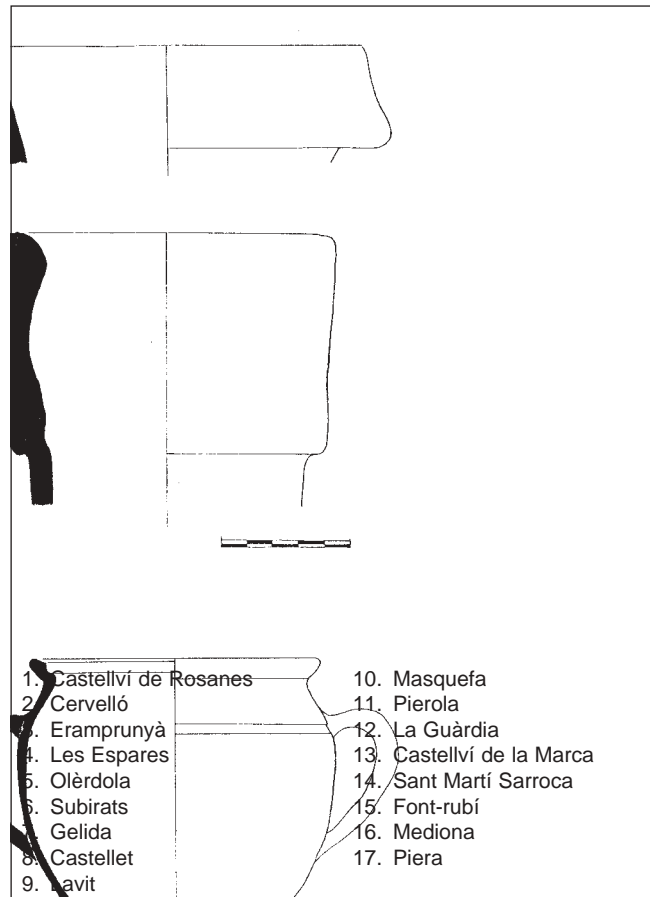


Figura 3. Els termes castellers al Penedès-Llobregat a mitjan segle x.

La gran extensió d'aquests tres termes ha cridat l'atenció de més d'un estudiós. Assenyalen, per suggestiva i perquè obre perspectives noves sobre l'organització territorial a la baixa romanitat, la hipòtesi de Fel iu (1971: 80) que suggereix que, en organitzar els termes dels castells d'Eramprunyà, Cervelló i Olèrdola, hom devia aprofitar una divisió territorial preexistent de base romana. Una divisió que ja en època altmedieval quedà esquarterada per la creació de nous termes castrals més petits (Margarit, 1983; Batet, 1996: 37-38), entorn de fortificacions menors o de grans alous, que subdividien el primer, i que posteriorment quedà relegada per l'aparició i consolidació de les parròquies eclesiàstiques, fins al punt que la densitat i pes d'aquestes darreres acabaria configurant els municipis moderns.

La hipòtesi d'un origen romà del terme quedaria reforçada per les restes arqueològiques trobades en aquestes zones, que mostren un poblament de tipus rural agrupat en viles molt extenses que gravitaven entorn de dos pols: el *vicus* de Sant Boi i l'ancoratge de les Sorres (Solias, 1992), d'una banda, i la ciutat d'Olèrdola, de l'altra. Les

Nom de la fortificació	Primer any d'esment
Alcalà, després Castelló o castell del Puig, a Sant Boi (ACB: doc. 9)	911
Castell de Castelldefels (CSC: doc. 89)	967
Torre de la Sentiu, a l'actual terme municipal de Gavà (CSC: doc. 137)	980
Torre del Llor, a l'actual terme municipal de Sant Boi (Feliu: ap. 88)	989/990
Torre de Sant Pere de les Puel·les, a Sant Boi de Llobregat (Cabré: ap. 13)	990
Torre d'Almafar o Roja, a Viladecans –abans terme de Sant Climent– (CSC: doc. 372)	1002
Torre comtal de Gavà (CSC: doc. 561)	1043
Torre de Benviure, a l'actual terme de Sant Boi (LFM: doc. 353 i 378)	1048
Castell de Campdàsens (Bofarull: ap. 2)	1068
Torre de Viladecans, dita també torre del Baró (Eixarch: ap. 1)	1148
Torre de la Roca, entre Gavà i Castelldefels (Eixarch: ap. 2)	1148
Castell Podrit, al massís del Garraf (PA: doc. 8)	1154
Torre del Fonollar, a l'actual terme municipal de Sant Boi (LFM: doc. 308)	1190
Torre del Perelló, o Torre dels Horta, a Gavà (Eixarch: ap. 6)	1327
Castell de Jafre (Llopis, 1980: 26)	1332
Casa del Sitjar (Torras, 1887: 40)	1337
Torre de Sant Salvador dels Arenys, a Castelldefels (Bofarull: pàg. 91-92)	1354
Castell de Garraf (PA: doc. 532)	1354

seves zones d'influència podrien haver determinat els respectius termes castellers altmedievals.

### L'organització altmedieval del terme d'Eramprunyà

#### La data de fundació

El centre defensiu del terme era el castell d'Eramprunyà, documentat per primer cop l'any 957 (CSC: doc. 42). El document del 988 abans esmentat, però, indica que en aquella data pertanyia al comte Borrell «per vocem de ienitores meos», és a dir, per dret (de successió, s'entén) dels seus pares. Així doncs, el castell es pot remuntar a l'època del comte Sunyer, pare de Borrell i fill petit de Guifré el Pelós, que governà el comtat de Barcelona conjuntament amb el seu germà Guifré Borrell entre els anys 898 i 911, i després en solitari entre el 911 i aproximadament el 950.

Aquesta apreciació concorda amb les corresponents a altres fortificacions veïnes: l'any 904 sabem que Guifré Borrell organitzava el terme de Cervelló (CSC: doc. 2). El 911, Sunyer cedeix la fortalesa de Castelló (Sant Boi de Llobregat), aleshores a Eramprunyà, a la seva muller (ACB: doc. 9). Del 917, d'altra banda, és el primer esment escrit del castell i terme de Subirats (CSC: doc. 9), i entre el 911 i el 937 (probablement entorn del 929), del terme i castell d'Olèrdola (Muntaner, 1995: 81-83). Tot sembla indicar que les muntanyes del Garraf i l'Ordal situades immediatament a ponent del Llobregat foren incorporades al comtat de Barcelona arran d'una àmplia operació politico-militar que tingué lloc en època de Guifré Borrell i Sunyer, entre el 898 i el 930, aproximadament. Si això és així, pren forma també la hipòtesi que, bé com a causa d'aquesta incorporació, bé com una de les seves conseqüències, l'escaramussa de Bigash, de l'any 898 (Ibn Al-Faradi; Al-H'umaidí) marca una data significativa en aquest procés.<sup>1</sup> Ens trobem, doncs, davant d'una terra fronterera durant gairebé dos-cents anys, des del 898 fins a la darrera incursió dels almoràvits, el 1114, amb el desembarcament i la batalla del Pla lliurada al delta del Llobregat (Desclot, 1949-1951, vol. 2: 82-83). Davant d'aquesta realitat, l'organització del territori, per sobre d'altres consideracions com ara la distribució del poblament preexistent, degué

respondre a una operació planificada a partir de raons de tipus militar i políticofiscal (Batet, 1995, 1996).

#### Dos nivells d'estructuració militar vers l'any 1000: el castell i les torres

La hipòtesi bàsica és que l'organització d'Eramprunyà quedà fixada per dos nivells: un de superior constituït pel castell, i un d'inferior format per forteses menors escampades pel terme (Sanahuja, 1992).

D'aquestes fortificacions de segon ordre, n'hi ha cinc que estan documentades per primer cop al segle x, quatre més a l'xi, unes altres quatre al xii, i finalment cinc més al xiv, però plausiblement gairebé totes es poden remuntar a l'època de la formalització del domini comtal. Devien ser torres de defensa, encara que algunes (Sant Boi, Castelldefels o Campdàsens) prenguessin el nom de *castell*, *castelló* o *castellot*, unes quantes encomanades a cavallers (Benviure, Fonollar, Campdàsens i Garraf), d'altres construïdes al centre d'alous importants de Sant Cugat (Castelldefels, Almafar, la Sentiu o el Sitjar), de laics (el Llor, Jafre, la Roca, Sant Boi, Viladecans o Gavà) o d'altres institucions eclesiàstiques (la torre de Sant Pere de les Puel·les, a Sant Boi). En la taula 1 llistem aquestes fortificacions tot indicant l'any en què apareixen esmentades per primer cop (per localitzar-les, vegeu la figura 4). Totes aquestes fortificacions excepte dues (el castell Podrit i la torre de Sant Salvador) donaren lloc a dominis senyorials que, subordinats en principi a Eramprunyà, evolucionaren cap a diversos estatus jurisdiccionals, alguns d'independents, i d'altres amb diferents graus de sotmetiment.

A continuació estudiarem els territoris corresponents a tres d'aquestes fortificacions: els castells de Garraf, Campdàsens i Jafre. Però abans exposarem una hipòtesi sobre la localització del castell Podrit, al massís del Garraf, perquè no ha estat tractat gairebé per la bibliografia (ex-

1. L'argument en què es recolzen els que afirmen que aquest Bigash de la bibliografia musulmana no pot ser Begues és la diferència d'anys entre el 898 i el primer esment documental del terme d'Eramprunyà, el 957 (Rodríguez, 1992: 39, nota 9; Bal àña, 1992: 39-44), però acabem de veure que Eramprunyà ja havia estat organitzat en època de Guifré Borrell i Sunyer, entre precisament el 898 i el 930.

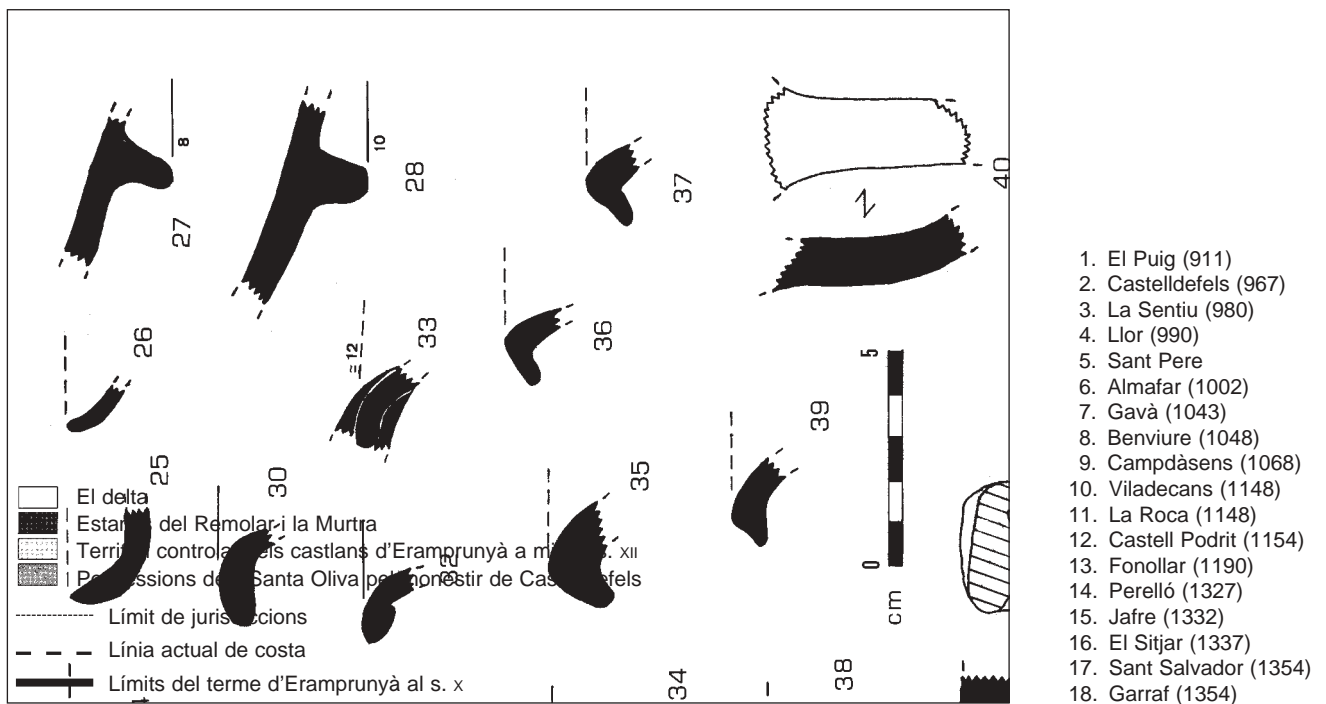


Figura 4. Terme d'Eramprunyà en època altmedieval amb indicació de la localització de les torres de defensa i fortificacions secundàries.

cepte PA: Baucells, 1990: 43, que el relaciona amb Jafre), probablement perquè apareix documentat un únic cop.

L'adjectiu *podrit*, no és estrany de trobar-lo fent referència a alguna surgència d'aigües fèrides, i el seu típic tuf a podrit. D'entre els torrents que hi ha entre Castelldefels i l'inici de les costes de Garraf n'hi ha un que, en el mapa del Garraf fet per Nicolau de Credença el 1586 (Almera i Bofill, 1891), s'anomena torrent d'Aigua Puda. Hom diu que en aquest fondal hi ha una font d'aigua sulfurosa avui dia ignorada, la font de la qual donà origen al nom (Virella, 1992: 81). De fet, en aquest torrent aflora a la superfície una veta de dolomies fèrides negres del juràssic. Les aigües de pluja, en descompondre la roca, poden alliberar petites quantitats d'àcid sulfhídric, pudent, la qual cosa justifica el topònim (Muntaner, 1986: top. 25, 26 i 27). Doncs bé, aquest torrent d'Aigua Puda podria estar relacionat amb el castell Podrit. Un topònim ve reforçaria aquesta relació: el que correspon a les muntanyes on neix el torrent mateix, que prenen el nom de les penyes del Castellar (Muntaner, 1986: top. 361), probable referència a les restes d'alguna fortificació antiga. Es tanca el cercle, doncs, i la hipotètica localització del *kastrò Pudrito* ens esdevé versemblant: just a l'extrem nord-oriental de l'altiplà de Garraf, amb una vista excel·lent sobre el camí de les costes de Garraf, i comunicació visual directa amb Castelldefels, Eramprunyà i Garraf. Podria ser una simple torre de guaita... o de domini efectiu: les Penyes del Castellar són contigües a la rica zona de pastures del pla de les Basses, que fins al final del segle XIX era encara posseïda pel propietari del castell d'Eramprunyà (vegeu els dominis de la baronia el 1898 a Lorenzo, 1989, mapa pàg. 72).

## Les estructures territorials al massís del Garraf

### El Garraf com a nom geogràfic

El primer document que esmenta el topònim Garraf és de l'any 1011 (CSC: doc. 436) i correspon a la confirmació feta pel comte Ramon Borrell de la possessió de Sant Cugat sobre diversos alous del terme d'Eramprunyà, escampats entorn de la cel·la monacal de Santa Maria de Castelldefels. En aquest document, com a límit occidental dels alous hom esmenta *ipso Garrafo* i *ipsa Edera*. El primer està clar que fa referència al massís muntanyós que s'eleva per la banda de ponent de l'actual terme municipal de Castelldefels. El segon, l'Heura, podria correspondre al vessant sud de la vall de Joan, molt a prop de la Morella, on encara avui hom localitza la cova de l'Heura i l'avenc de l'Heura (Alpina, 1975: 15, núm. 7 i 15). El Garraf era, doncs, el territori muntanyós situat dins el terme d'Eramprunyà a ponent de Castelldefels. Al seu àmbit es localitzaven tres fortaleses medievals: Campdàsens, Jafre i la pròpiament dita de Garraf.

### El Castellot i el poblat de Campdàsens

#### La pertinença de Campdàsens al terme d'Eramprunyà

Com afirmen tots els autors que n'han parlat, Campdàsens estava inclòs als dominis d'Eramprunyà. El primer document que avala aquesta tesi és del 16 de juliol de 1154 (PA: doc. 8), mitjançant el qual hom infeuda el castell de Campdàsens, que, s'especifica, és «situat dins el terme del castell d'Eramprunyà». Aquesta situació continua igual cent cinquanta anys després, com s'afirma al començament de novembre del 1299 (PA: doc. 97). Finalment, en l'instrument notarial pel qual Bernat de Fonollar rep la conformitat en la compra de Campdàsens, de l'any 1306, queda clar que el domini suprem correspon al rei com a senyor d'Eramprunyà (PA: doc. 130).

## *Repàs de l'estructura feudal entorn de la fortalesa de Campdàsens*

El primer cop que s'esmenta Campdàsens és l'any 1068, a la carta d'encomanament de la castllania d'Eramprunyà feta pel seu senyor Gombau de Sant Martí a Ramon Isimbert (Bofarull, 1911: ap. 2). En aquest encomanament hom cedeix a Ramon Isimbert el delme i primícies de la parròquia de Campdàsens, prestacions senyoriales (oblies de porcs i moltons, part de la verema i ordi procedent del *granario*, la dominicatura de muntanyes i planes), mals usos (presentalles dels casaments) i potestats judicials (el *mandamento* i el *districto*), senyal evident que a mitjan segle **xi** Campdàsens era ja un districte especial dins d'Eramprunyà en l'aspecte fiscal (el delme, seguint Batet, 1996: 78-86, era bàsicament una prestació de caràcter fiscal), dominical (establiments, censos i parts de collita) i jurisdiccional (multes, fiances i mals usos), en el qual, a més, hi havia ja tres nivells feudals, corresponents al comte, al senyor i al castlà respectivament. De Ramon Isimbert, la castllania de Campdàsens passà al seu fill Gombau Ramon, que testamentàriament la cedí, el 1097 (CSC: doc. 764), al seu germà Guillem Ramon. D'aquest, per testament datat el 1143, passà al seu fill Pere de Santa Oliva (CSC: doc. 946). El senyor d'Eramprunyà, Guillem de Sant Martí, confirmà l'encomanament a Pere aquell mateix any (Bofarull, 1911: ap. 4). La següent dada que tenim és del 26 d'abril de 1154 (PA: doc. 7) i correspon a una conveniència acordada entre Bernat Ermengol i Pere de Sitges segons la qual Bernat encomana a Pere el castell de Campdàsens. L'encomanament a Pere de Sitges es feia amb diversos drets (bàsicament els mateixos de l'encomanament del 1068): el delme, els establiments, *quarteris et pellis*, les troballes, els *stachamentis* o multes, la tercera part dels *placitis* o fiances judicials, els nuviatges, les causes lexives (lexuis) i les eixorquies, i la tercera part del lloçol. Ens sorprèn aquest encomanament, ja que només onze anys abans Guillem de Sant Martí havia confirmat Campdàsens a Pere de Santa Oliva. Només podem fer una hipòtesi: aquest havia traspassat tots els seus drets sobre Campdàsens a Bernat Ermengol, que creava el 1154 la sotscastllania i l'atorgava a Pere de Sitges, amb la major part dels drets, reservant-se només les dues terceres parts dels mals usos. Això dóna sentit a un document de dos mesos i mig després (PA: doc. 8) pel qual Guillem de Sant Martí donà en feu el castell de Campdàsens a algú (el pergamí està mutilat, i el beneficiari no hi figura). Creiem que aquest era Pere de Sitges; el feu, la sotscastllania, i el document, la sanció per part del senyor superior de l'acordat a la conveniència del 1154. A partir d'aleshores, Campdàsens estigué sota un quàdruple domini:

1. Dalt de tot el comte de Barcelona, que tenia la senyoria directa i alodial d'Eramprunyà (i, per tant, de Campdàsens), i a més el mer i mixt imperi a tot el terme.

2. Dessota, el senyor d'Eramprunyà, com a possessor del feu concedit el 1059 a Mir Geribert i descendència (LFM: doc. 296 i 301). Fins al 1274 aquest feu va ser dels Sant Martí (Bofarull, 1911: 38). A partir d'aquesta data, revertí a la corona, que el mantingué (excepte alienacions puntuals) fins al 1323, any en què fou venut a Pere Marc, juntament amb la senyoria directa (Bofarull, 1911: 76).

3. En tercer lloc, la castllania dels Santa Oliva, almenys des del 1068. A banda d'una breu possessió de Bernat Er-

mengol a la segona meitat del segle **xii**, per herència, aquesta castllania passà als Terrassa, castllans d'Eramprunyà des del 1272 (Bofarull, 1911: 50), i després, el 1273, als Centelles (Bofarull, 1911: 53), que el 1320 la vengueren als Fonollar (PA: doc. 186 i 194).

4. Finalment, la sotscastllania, que des del 1154 era dels Sitges, castllans del castell del mateix nom, fins al 1276, any en què passà d'Agnès de Sitges al seu marit Berenguer de Fonollar per matrimoni (PA: doc. 45 i 65). Aquests la cediren, el 1306, a Bernat de Fonollar (PA: doc. 126 i 128).

No deixa de sorprendre aquesta intricada xarxa feudal sobre unes terres d'escassa població: els habitants de Campdàsens al començament del segle **xiv** eren una trentena. Un document del 1329 esmenta 28 caps de casa (PA: doc. 269), repartits en diversos masos. L'any 1359 tenia 25 focs (Pons, 1964: 433). Al final del **xiv** (Iglésies, 1962: 76; Cortes: 70), uns 15, i al final del segle **xix**, uns 23 (Llopis, 1980: 149), signe d'un poblament reduït i força estable.

De la família Sitges, després del document del 1154, en tenim referències el 1216, quan el sotscastlà de Campdàsens era Ramon de Sitges (PA: doc. 12). Ramon morí l'any 1222 deixant tres filles, Ermessenda, Blanca i Sança, i un fill menor d'edat, anomenat també Ramon (PA: doc. 14). La sotscastllania de Campdàsens passà a Ermessenda (PA: doc. 15) i, poc després, a la majoria d'edat, al seu germà Ramon. Aquest morí ben jove, abans del 1227. Ermessenda rebé de nou la sotscastllania, i la veiem exercint actes de jurisdicció el 1237 (PA: doc. 20), però devia morir ben aviat, ja que el 1238 Bernat de Centelles (castlà d'Eramprunyà) confià la sotscastllania a Guillem de Viladecols (fill de Blanca de Sitges [PA: doc. 18] i nebot dels difunts Ramon i Ermessenda). Aquest passà aleshores a cognomenar-se *de Sitges* (PA: doc. 50) (figura 5).

La filla de Guillem de Viladecols o de Sitges, Agnès, es casà amb Berenguer de Fonollar el 1274 (PA: doc. 44) (un altre cognom relacionat amb el terme d'Eramprunyà, del qual era feudatari) tot aportant en dot la sotscastllania de Campdàsens (PA: doc. 45 i 65). Tots dos la vengueren, el 1306, a Bernat de Fonollar, conseller i viceprocurador reial, prèvia conformitat, com a senyor directe que era, de Jaume II (PA: doc. 128).

A aquesta època pertanyen les baralles entre Bernat de Centelles i els Fonollar-Sitges, enfrontats pel castell de Sitges, que s'incrementaren al final de segle quan el fill del de Centelles, també anomenat Bernat, es casà amb Saurina de Terrassa, castllana d'Eramprunyà, i Campdàsens passà a ser de la seva competència (PA: doc. 60 i 61). En el transcurs d'aquests enfrontaments, l'any 1299 el bel·licós Bernat fou obligat a reconèixer el domini superior del rei pel castell de Campdàsens (Llopis, 1980: 149). Les disputes finalitzaren quan Bernat de Fonollar arrodoní la propietat el 1320, tot comprant la castllania de Campdàsens (PA: doc. 186), una altra vegada amb permís del rei (PA: doc. 191). Poc després, el 1321, el rei li atorgà «graciosament i vitalícia» el mer i mixt imperi, és a dir, la jurisdicció civil i criminal i tots els drets jurisdiccional que tenia sobre els castells de Sitges i de Campdàsens (PA: doc. 196). Així es reduïa l'estratificació feudal a dos nivells: el rei, com a senyor eminent, i Bernat de Fonollar, que acumulava el mer i mixt imperi, la castllania, i la sotscastllania.

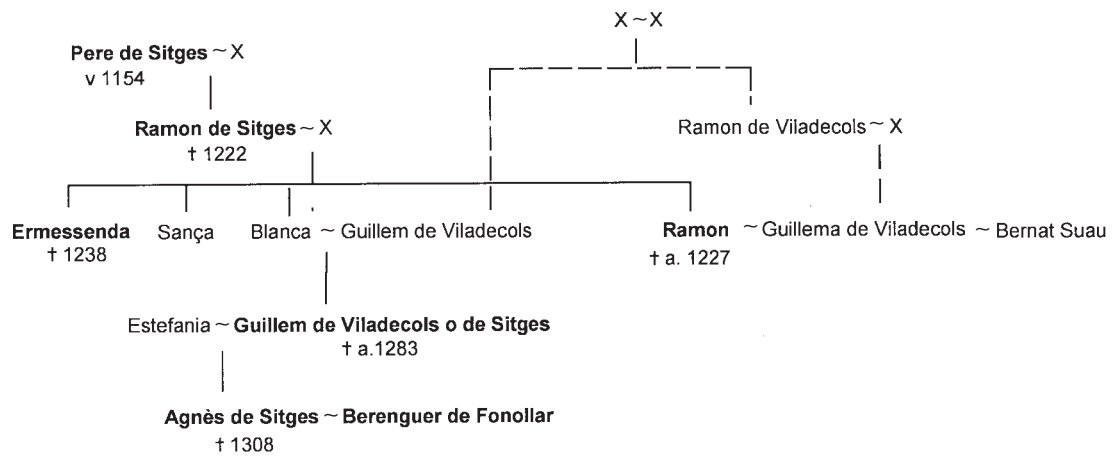


Figura 5. Arbre genealògic de la família Sitges, castlans del castell del mateix nom i sotscastlans del de Campdàsens.

Pel que fa a la propietat alodial, el 5 de maig de 1316 el mateix Jaume II li havia concedit el dret de fadiga en la primera venda que s'efectués (Llopis, 1980: 149). La hipotètica venda s'efectuà set anys després: el 1323. Jaume II vengué el terme d'Eramprunyà a Pere Marc, i el rei li concedí també el domini directe i drets alodials del castell de Campdàsens, ja que aquest hi era inclòs. Això es féu efectiu el 2 d'abril de 1323, data en què el rei ordenà a Bernat de Fonollar que li prestés obediència i fidelitat (Pujol, 1990: 21; Pujol, 1994: 14, nota 23), absolent-lo de l'obligació en què estava de prestar-la-hi (Bofarull, 1911: 78). Per arreglar l'afer, exercint el dret de fadiga, Bernat de Fonollar comprà al monarca els drets alodials de Campdàsens pel preu de 8.000 sous (PA: doc. 211), que els feia arribar com a indemnització a Pere Marc: quatre setmanes després de la compra d'Eramprunyà, el 30 d'abril de 1323, Pere Marc restituí el domini directe i tota la potestat que li pertanyia sobre Campdàsens al rei, que els retornà a Bernat de Fonollar (Llopis, 1980: 149). Aquell dia, doncs, Campdàsens quedà sota un senyor únic, Bernat de Fonollar (vegeu la figura 6).

Pel seu testament del 1326 (PA: Baucells, 1990: 21), Bernat de Fonollar deixà el castell de Campdàsens a la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona. Ara bé, com que el mer i mixt imperi havia estat cedit a Bernat de Fonollar només vitalíciament, a la seva mort, tornà al rei, que el conservà fins al final de segle XIV. El 20 d'octubre de 1385, el rei Pere IV en féu donació, juntament amb el de Garraf, Sitges i Miralpeix, al seu cunyat Bernat de Fortià (PA: doc. 369, Llopis, 1980: 150). Caigut aquest en desgràcia, tornà al domini reial el 1387 (PA: doc. 371 i 376) i fou venut finalment el 1390 (PA: doc. 382) a la Pia Almoïna, que acumulava tots els drets dominicals i jurisdiccional sobre Campdàsens. Es consumà així la segregació total d'aquest territori de l'antic terme d'Eramprunyà.

### El terme del castell de Campdàsens

Pel que fa a la localització del castell de Campdàsens, es tracta amb tota probabilitat de l'anomenat Castellot, situat al turó que delimita pel sud la plana de Campdàsens, amb vista d'ocell alhora sobre el camí de les costes i la fèrtil plana. El 1271 és esmentat com a «fortalesa», de la qual cal refer-ne l'obra (PA: doc. 42). Al final del segle XIX, hom esmenta «las despullas del castell, y unas sepulturas, una

Esquema dels nivells dominicals de Campdàsens

	Mer i mixt imperi	Drets alodials	Senyoria	Castlania	Sotscastlania
V. 925					
1059 1068	1			3	
V. 1150 1154			2	4	
V. 1200				3	
1272				5	
1273				6	
1274					
1276					
1320					
1321					8
1323			9		
1326					
1385	1				
1390	10				
1413					
1820			11		

- |                        |                 |
|------------------------|-----------------|
| 1. Comtes de Barcelona | 7. Sitges       |
| 2. Sant Martí          | 8. Fonollar     |
| 3. Santa Oliva         | 9. Marc         |
| 4. Bernat Ermengol     | 10. Fortià      |
| 5. Terrassa            | 11. Pia Almoïna |
| 6. Centelles           |                 |

Figura 6. Esquema de l'evolució temporal dels diferents nivells dominicals presents al castell i terme de Campdàsens.

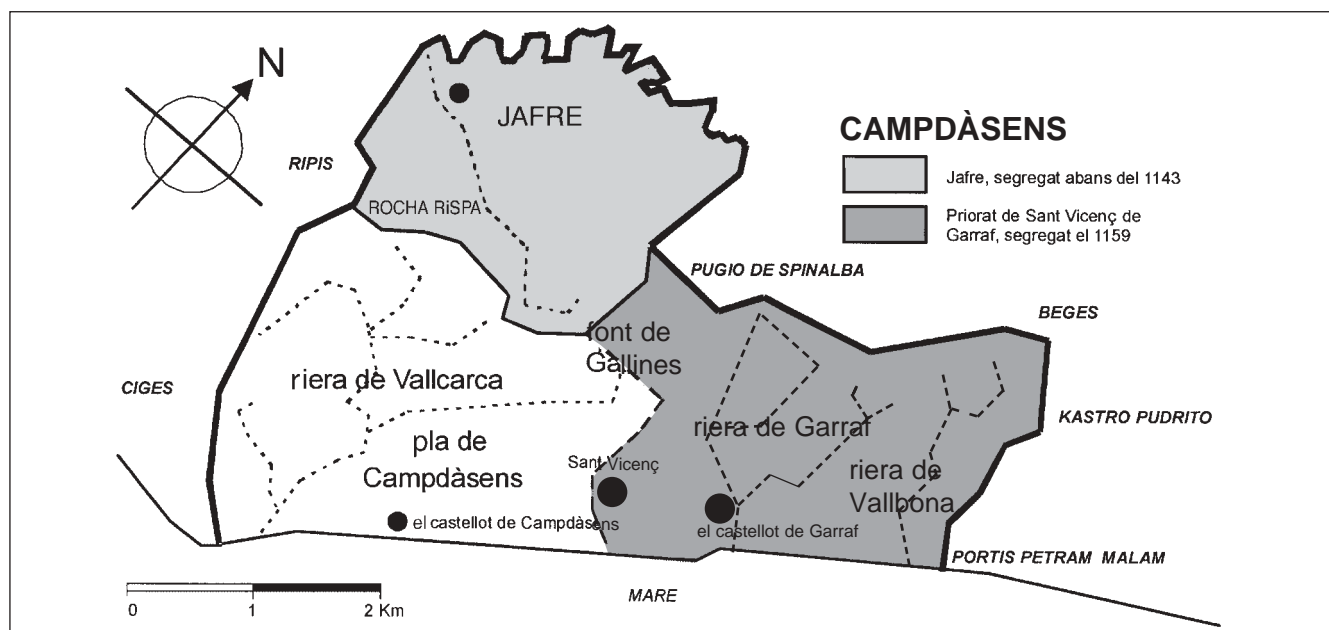


Figura 7. Cartografia esquemàtica de l'evolució del terme de Campdàsens al segle XII.

mica malmesas, a pocs metres al O. de ca l'Amell de la Montanya». Aquestes sepultures, d'època altmedieval (Miret, 1992: 136), indiquen que mil anys enrere la zona era poblada.

Com ja hem dit, quan es creà la castlania de Campdàsens el 1068, hom fa esment que el novell castlà percebrà la totalitat dels delmes i primícies de la parròquia del castell de Campdàsens, és a dir, de Sant Vicenç de Garraf. Així doncs, a manca d'hipòtesis millors, cal suposar que a mitjan segle XI els territoris del castell i els de la parròquia coincidien. Això ens porta a concloure que el territori de Campdàsens aplegava l'enclavament de Garraf, i arribava fins a l'extrem oriental del massís, i potser fins i tot el de Jafre (la parròquia de Jafre només la trobem documentada a partir del segle XIV).

El 1154, en canvi, Jafre ja no formava part del terme de Campdàsens, atesos els límits geogràfics explicitats en el document d'infeudació del 1154 (PA: doc. 8). En aquest document del 1154, hom diu que el terme arriba, a llevant, fins al «portis [...] petram malam sive in termine de Beges». L'esment de Begues com a límit oriental és aclaridor, ja que Begues només toca la zona est de Garraf al Campgràs, precisament on hi ha l'Edera que l'any 1011 hom esmenta com a límit occidental de Castelldefels. Sembla probable, doncs, que Campdàsens arribés al límit oriental de les costes de Garraf. De retop, aquesta hipòtesi relaciona el port de Pedra Mala amb l'inici de les costes, cap a la cala de la Ginesta. En aquesta zona hi ha un dels punts més alts del camí, el pas Trencat, possiblement relacionat amb aquest topònim. A ponent, els límits són clars: els castells de Sitges i de Ribes, tots dos dins el terme d'Olèrdola. Al sud, el límit és el mar. Al nord, el termenal ens dona un seguit de topònims: *Rocha [...] Rispa*, *kastro Pudrito* i *Pugio de Spinalba*, que cal localitzar. El primer és identificable amb la Roca Riscla, que encara avui fa de terme entre Campdàsens i Jafre, denominada *Peña Discla* a mitjan segle XVII (Carbonell, 1990: 27). El darrer creiem que es pot identificar amb el puig d'Espinelbes, que separa Campdàsens de Vallgrassa. Pel que fa al *kastro Pu-*

*drito*, ja hem indicat la seva possible localització a les Penyes del Castellar.

En la figura 7 mostrem el terme que Campdàsens devia tenir entorn de l'any 1000, que engloba Jafre i Garraf, enclavaments que serien segregats al segle XII, com veurem tot seguit.

### El lloc i castell de Jafre

Situats en un punt estratègic, sobre la riera del mateix nom, des d'on es controlen l'entrada i la sortida de les valls interiors del Garraf cap a ponent, «la quadra de Jafre i el seu castell [eren] districte especial dintre l'antic terme d'Eramprunyà» (Carbonell, 1996: 27). Jafre, que al nostre parer era vers l'any 1000 una torre amb unes quantes cases, pervingué probablement als Santa Oliva a través dels Sant Martí, els quals, en cedir-los la castlania d'Eramprunyà, hi inclogueren Campdàsens, parròquia en la qual inicialment Jafre devia ser inclosa. Així, tot i que no és esmentat el 1097 al testament del castlà d'Eramprunyà Gombau Ramon, en canvi el 1143 el *locum de Jafra* és deixat testamentàriament per Ramon Guillem al seu fill Pere (Bofarull, 1911: ap. 4), i el 1154, en crear la sotscastlania de Campdàsens, sembla exclosa del seu territori. Això ens fa suposar que al començament del segle XII Jafre adquirí certa entitat territorial que la diferencià del terme de Campdàsens.

Més endavant, en un document del 1163, ja hi figura la signatura d'un *Raymundi de Jafar*.<sup>2</sup> Potser aquest Ramon de Jafre era el Ramon germà de Pere de Santa Oliva esmentat al testament de Guillem Ramon. Més endavant, amb claredat, Jafre i les terres del seu voltant les trobem segregades d'Eramprunyà. Així, el 1332 (Llòpis, 1980: 26), el 1365 (Iglésies, 1962: 79) i el 1385 (PA: doc. 369), trobem referències a la «casa» o «castell» de Jafre, indicatiu d'un domini jurisdiccional independent. De fet, des del 1332 es parla del baró de Jafre, que el fogatjament de 1365

2. Vegeu més endavant els documents de creació del priorat de Sant Vicenç de Garraf, de l'any 1163.



identifica com Bertran dez Coll. Molt més endavant, al segle **xvii**, la baronia passarà als Catà, i al segle **xviii** als Papiol, residents a Vilanova, a la casa convertida avui en museu romàntic (Català, 1992: 948). Jafre tenia encara terme propi el 1790, i el conservà fins al 1819, any en què apareix ja annexionada a Olivella (Carbonell, 1992: 906). La raó de la definitiva vinculació de Jafre al terme municipal d'Olivella (malgrat que està més ben comunicat amb Sitges o Begues), l'hem de trobar en els lligams parroquials: el 21 d'agost de 1432 fou establerta la unió perpètua de l'església de Santa Maria de Jafre amb la de Sant Pere d'Olivella (Carbonell, 1990: 11; Carbonell, 1992: 904). El poblament de Jafre sempre fou minso. L'any 1365 només hi ha un foc (G. Bruguers), i no tornem a trobar referències fins el segle **xix**, amb set veïns i uns vuitanta habitants (Iglésies, 1967: 451).

### Castellot de Garraf. Monestir de Sant Vicenç

#### *Aspecte físic i possible origen*

L'aspecte del castellot de Garraf al final del segle passat no diferia gaire de l'actual: «sobre un petit turó que té la forma d'un cono truncat y en sa basa menor, hi degué haver en los antichs temps alguna torra de defensa. Tenia la figura de un trapezi regular, si bé del costat que mira al E. sortia un cos, probablement per a dominar l'entrada del baluart. Aquest que'l constituheix lo tros del terrer lliure, estava voltat d'un mur, menys en un petit espay al costat del castell, ahont hi devia haver lo portal. Avuy es un munt de runas; no obstant, es digna d'esmentarse la construcció de part de la basa que mira al N. formada per grans y simètrichs carreus» (Llòpis, 1980: 152).

Així doncs, aquest era l'enclavament en temps antics: una torre de defensa encarregada de vigilar l'ampla cala i el torrent, una entrada excel·lent al massís del Garraf que anava a parar, vessants amunt, cap als plans de Campdàsens i el Campgràs, i d'aquests a les riques valls de la Sentiu, vall de Joan i Vallgrassa. Segons el document de creació de la sotscastlania de Campdàsens, la zona entorn del castellot de Garraf pertanyia al territori de Campdàsens (una altra torre, però amb parròquia pròpia). Tant és així que la seva jurisdicció civil i criminal estigué sota domini regi, fins que el 1385 fou cedida a Bernat de Fortià i més tard (1394) venuda a la Pia Almoina (Llòpis, 1980: 153-154).

Pel que fa a la propietat dominical, hauria seguit el mateix destí que Campdàsens, que hem exposat més amunt, si no hagués estat el marc territorial de la fundació d'un monestir: Sant Vicenç de Garraf o de Pedrabona. A continuació ressenyarem les dades aplegades sobre aquest monestir, algunes recentment exhumades dels arxius.

#### *El monestir de Sant Vicenç. La seva creació i engrandiment (1159-1184)*

Els estudis sobre aquest monestir són un petit capítol al llibre de Llòpis (1980: 154-156) sobre Sitges, escrit al final del segle passat, i l'acurada introducció de Baucells (PA: 23-29 i 178-180) als documents de la Pia Almoina. Aquí estudiarem la forma i el moment de naixença del monestir a partir dels documents publicats procedents de l'Arxiu Diocesà, relacionats amb l'antic monestir de Santa Eulàlia del Camp (ASA: Al turo, 1985).

Potser el primer esment a l'església de Sant Vicenç de Campdàsens estigui contingut en un document de l'any

994, pel qual Guillem, fill de Galí de Sant Martí, cedeix a la Seu de Barcelona els drets que posseïa per compra al comte Mir de les esglésies de Sant Boi, Eramprunyà i Sant Vicenç (DCB: doc. 253). Si fos així, Sant Vicenç de Campdàsens es podria remuntar a l'època del comte Mir (950-966), durant la qual s'organitzaren els termes parroquials d'Eramprunyà (Campmany, 1995, núm. 128: 28). La referència següent ja és del 1068 (Bofarull, 1911: ap. 2). Sobre aquesta església es fundarà el monestir a mitjan segle **xii**: el 17 de setembre de 1159, el senyor d'Eramprunyà Guillem de Sant Martí, juntament amb la seva esposa Beatriu de Montcada i el seu fill Guillem, decidiren donar un lot de terrenys (la coma de Campdàsens) al prevere Pere Guadall i a l'església de Sant Vicenç, perquè en disposessin lliurement. L'escriptura de donació té les signatures del castlà i del sotscastlà de Campdàsens, Bernat Ermengol i Pere de Sitges, respectivament, que aproven i complementen la cessió amb els drets que eventualment hi poguessin tenir (ASA: doc. 329). El document detalla també les afrontacions del terreny cedit: «Que coma cum ipsis alodiis terminatur ab oriente in ipsa Petra de ipsis Portis et in cacumine de ipsa serra de Coscoy sicut versantur aque, a meridie in litore maris, ab occiduo in ipso cacumine ipsius serre de Aladerno et in ipsa Rocha supra Fontem de Gallinis sicut versantur aque, a circio in cacumine ipsius serre et in via que vadit ad ipsa Sentith sicut versantur aque».

El document següent que surt a col·locació amb referència a Sant Vicenç de Campdàsens és del 22 de setembre de 1163,<sup>3</sup> pel qual Alfons I, rei d'Aragó i comte de Barcelona, fa donació a Sant Vicenç, en mans del prevere Joan, d'una coma de Campdàsens perquè hi sigui edificada una basílica o convent en honor del dit sant que segueixi la regla de Sant Agustí i sota la protecció de l'església de Sant Pere de Roma, a qui atribueix el cens d'un mancús de diners; s'especifica alhora el sistema d'elecció dels nous membres de la comunitat, com també les quantitats que ha de percebre cadascun d'ells per tal de subvenir a les seves necessitats. Hom hi delimita les afrontacions de la coma: «sicut terminatur dicta cumba ab oriente in Speclunca Cremata et in litore maris et infra mare centum millariis et ab occidente in Collo de Falconera et in curgite de Perachoces et in serra de Aladerno scilisset in cacumine et in ipsa Roca supra Fontem de Galliniis et a circio in cacumine ipsius serra de Perietibus et in via que vadit ad ipsam Sentich».

Hem d'entendre que aquesta donació és dels drets alodials que corresponen al rei, no pas dels drets dominicals que ja foren cedits el 1159 pel senyor d'Eramprunyà, ni dels drets jurisdiccionals, que es reservarà la corona fins al final del segle **xiv**.

El tercer document relacionat amb Sant Vicenç de Garraf és de pocs anys després, del 25 de juny de 1167 (ASA: doc. 393). És una altra acta de donació de terres, aquest cop efectuada pels castlans d'Eramprunyà Pere de Santa Oliva i la seva esposa Dolça. L'església de Sant Vicenç de Campdàsens, en mans del seu ministre Joan, rep unes terres amb oliveres i altres arbres al terme d'Eramprunyà, al

3. L'original és a l'ACA, *Varia 2, Alfonsi I testam. privil. statuorum, etc.* (Llòpis, 1980: ap. 2). Un trasllat del 21-5-1397 és l'ACB: 4-78-1 (PA: doc. 526), i un altre es troba a l'ADB: caixa 13, núm. 2 (ASA: doc. 366). Per un error d'impremta, aquest darrer es data el 1161 en lloc del 1163.

lloc dit Arenes, amb la clàusula que en remissió dels seus pecats cremi una llàntia davant l'altar de Sant Vicenç i siguin coparticipants de les oracions i misses de la referida església així com també amb la disposició de reservar-s'hi les trobes de mar i de terra i naufragis. Hom fixa els límits de la propietat, que queden descrits així: «Damos Deo et ecclesie Sancti Vicencii de Campo Asinorum terras nostras cum olivariis et arboribus que ibi sunt et erunt sicut tenet de Expluga Cremata usque ad torrentem de Valle Mala et de ipsa strata publica usque ad ipsam montaneam sicut melius habemus et habere debemus in comitatu Barchinone, in termine castri de Erapruniano, in loco vocitato Arenas». L'any següent, el 5 de desembre de 1168, un tal Huguet, casat amb Arsendis (Pere de Santa Oliva tenia una germana d'igual nom), fa el seu testament i disposa de ser enterrat a Sant Vicenç de Pedrabona i li llega diversos béns (ASA: doc. 401). Una nova donació important queda registrada el 13 de març de 1172 (ASA: doc. 432), data en la qual Guillem de Sant Martí i Beatriu, juntament amb llur fill Guillem i la seva muller Anglesa, donen a l'església de Sant Vicenç de Pedrabona i als seus regulars el dret que tenen al Camp Gras, situat dins el terme d'Eramprunyà. Hom delimita les afrontacions de la donació: «Terminatur autem ab oriente in torrente de Aguies, ameridie in alodio predictae ecclesie, ab occiduo similiter, a circio in cacumine de ipsa Molela et in Mata Rasa».

Finalment, per acabar amb aquestes donacions, el 22 d'abril de 1184 (ASA: doc. 513), un tal Ramon Bremon i la seva esposa Ermessenda fan donació a Sant Vicenç de Pedrabona i als seus regulars, en mans del seu ministre Joan, de l'alou que tenen al terme d'Eramprunyà, a la parròquia de Sant Pere i de Sant Miquel, al lloc dit Vilar d'Esperan. Hom delimita les afrontacions: «in loco vocitato Vilar Desperan, sicut terminatur ab oriente in alaudio Bernardi Marchi et in alaudio Sancte Marie Kastri Felix et in tenedone Berengarii de Comes usque in mare, a meridie in litore maris, ab occiduo in alaudio Arnalli de Pugols et Bernardi Marchi, a circio in ipsa karrera que pergit ad Curtiles». Amb aquest document es tanca el cicle de donacions de terrenys que configuraran el patrimoni de Sant Vicenç.

A partir del document del 1172, sabem que a Sant Vicenç hi havia, a més del ministre sacerdotal (el prevere Joan dels documents des del 1167 fins al 1184), uns regulars, i que es regien (document del 1163) segons la regla de Sant Agustí. Es tractava, doncs, d'una canònica agustiniana, organitzada en forma de priorat. D'altra banda, observem que, a partir de la fundació, el topònim Campdàsens deixa de ser utilitzat usualment. A partir d'aleshores hom esmenta Sant Vicenç de Pedrabona, potser per fer ressaltar la desvinculació del monestir dels drets corresponents al castell de Campdàsens. En aquest sentit, és bo subratllar que la donació reial incloïa tots els delmes, primícies, oblacions i lloçol i tots els altres drets usuals que presten els homes del terme de Campdàsens, del qual, doncs, Garraf se segregava.

Finalment, pel que fa a l'edifici del monestir que el document del 1163 insta els monjos a construir, cal desvincular-lo del castellot de Garraf (com també afirmen Català, 1992: 954; Baucells, 1990: 27; AD: 27), hipòtesi suportada pel fet que l'edifici, a més de l'església monacal, tenia la residència del prior i altres annexos, que es manifesten en ruïnes l'any 1382 (Llopis, 1980: 155; Català, 1992: 955), que no caben en el petit espai ocupat per l'ac-

tualment denominat castellot. A més, hi ha esments coetanis del castell i del monestir que diuen que l'un és destruït i l'altre dempeus: el 1413 es diu que el castell és totalment arruïnada i destruït (PA: doc. 538), mentre que el 1414 una visita pastoral troba l'església del monestir dempeus i amb tres altars, tot i que pobra i decadent (Llopis, 1980: 156), la qual cosa acaba de fer plausible el fet que fossin edificis diferents. Els priors coneguts són: Pere Guadall (1159), Joan (1163-1184), Ramon de Costa (1296-1306), Pere Ros (1314), Guillem de Costa (1342), Francesc Duran (1345) i Bernat Ginesta (1391).

### *Localització dels topònims esmentats al Garraf al final del segle XII*

Els documents esmentats anteriorment forneixen tot un seguit de topònims fins ara desconeguts o de difícil localització. Fem-ne una relació: *Petra de ipsis Portis, serra de Coscoy, serre de Aladerno, Rocha supra Fontem de Gallinis, via que vadit ad ipsa Sentith, Camp Gras, Expluga Cremata, torrentem de Valle Mala, ipsa strata, Arenas, torrente de Aguies, Molela, Mata Rasa, Vilar Desperan, karrera que pergit ad Curtiles*.

N'hi ha uns quants que els podem localitzar amb l'ajut dels plànols del monestir de Garraf que Nicolau de Credença va fer a la segona meitat del segle XVI, i que es conserven a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (PA: doc. 451; Almera i Bofill, 1891). Aquests són la serra de Coscoi, al límit nord de les terres del monestir; la serra d'Aladern, que en constitueix el límit ponentí, just a tocar dels plans de Campdàsens; la Roca sobre la Font de Gallines (que el mapa Alpina del 1985 anomena puig de la Casa Vella), a l'angle nord-oest del terme de Garraf; el Campgràs, que és als peus de la Morella; la via que va a la Sentitu, que no és altra que el camí de la Sentiu i que avui, a la zona entre el Campgràs i Vallgrassa, encara conserva el traçat del final del segle XII; l'Expluga Cremada, que és la Cova Fumada que fa de terme entre Castelldefels i Sitges, i el torrent de les Agulles, que ha de ser l'afluent de la riera de la Sentiu que neix a sota d'aquest pic.

La resta de topònims semblen il·localitzables a primer cop d'ull, tot i que podem fer-ne diverses hipòtesis. Sobre *ipsa petra de ipsis portis* hem de fer esment forçosament del *portis* [...] *petram malam* que s'esmenta el 1154 i al qual ens hem referit abans (PA: doc. 8). El fet que en el document del 1154 se'ns digui que és el límit oriental del terme de Campdàsens, i que en el document del 1159 ens surti com a límit oriental de la coma cedida a Sant Vicenç, ens inclina a creure que és un indret proper a la costa, prop de la cala de la Ginesta. Hi ha diversos llocs que són bons candidats al topònim: el pas Trencat, a la carretera de les costes, o la punta o penya de la Ginesta, sobre el port del mateix nom, o el puig del Martell, més a l'est. Ens inclinem per la penya de la Ginesta, situada sobre el pas Trencat. Fixem-nos que, com a complement d'aquest *port de Pedramala*, on el camí de les costes es comença a fer costerut, hi ha el Pedrabona del monestir, lloc de descans i repòs per als viatgers. Pel que fa al *torrentem Valle Mala*, hem de fer esment de la *riera de Vallbona*, ja esmentada al segle XVI. Potser la vall Mala era el torrent d'Aigua Puda, veí seu per la banda de llevant. Ja hem fet referència a aquest torrent, i no ens sembla forassenyat que adjectius antònims designessin valls contigües de tan diversa qualitat. D'altra banda, la localització d'aquesta vall Mala seria

coherent amb la del port de Pedra Mala. Aquesta hipòtesi sobre la localització de la vall Mala ens porta també a identificar el *loco vocitato Arenas*. Considerant que Arenio és el nom del capçal d'un torrent, l'indret seria la part superior del torrent d'Aigua Puda. Pel que fa a la *Mata Rasa*, sabem que és al límit nord del Campgràs. Ha de correspondre, per tant, a algun dels pics menors del conjunt de la Morella, o potser al pic del Rascler.

Finalment, el *Vilar Desperan* limita al migdia amb el mar, i al nord amb un camí que va a *Curtils*. Cortils era el nom d'una masia de Castelldefels situada al costat de la torre de Sant Salvador dels Arenys, la qual cosa concorda amb el fet que, en el moment de la cessió, la terra situada al Vilar d'Esperan no era inclosa a la parròquia de Campdàsens, sinó a la de Sant Pere i Sant Miquel (d'Eramprunyà-Gavà). Situaríem el *Vilar Desperan* a l'actual lloc de les Botigues. L'etimologia d'aquest topònim (interpretem *Desperan* com *des peran*, és a dir, 'de la pedra') ens el relaciona amb el *portis* [...] *petram malam* o *ipsa petra de ipso port*, límits orientals fins aleshores del monestir. Aquest *Vilar Desperan* devia ser un barri o poblat mariner de Castelldefels en època medieval (Campmany, 1998).

Potser l'argument principal en favor de les localitzacions d'aquests topònims és la seva coherència interna: si dibuixem els terrenys cedits durant vint-i-cinc anys i esmentats en els documents des del 1159 al 1184, veiem que les concessions configuren exactament el terme de Garraf conegut al segle *xvi* pels mapes de Credeença (vegeu la figura 8).

### La llarga decadència del monestir de Sant Vicenç de Garraf (1194-1413)

A partir del segle *xiii* no hi ha noves donacions. La documentació coneguda (PA: doc. 526-537), una desena de pergamins, fa referència només a diversos establiments dins les terres del monestir i a litigis amb els senyors veïns. El fogotjament del 1359 atorgava a Garraf quatre focs (Pons, 1964: 433); el del 1365, tres (Iglésies, 1962: 76), i el del 1385, dos (Cortes, 1899: 70). L'any 1413 hi havia només dos vassalls (PA: doc. 540). Al final del segle *xviii* hi havia setze habitants (Iglésies, 1969, vol. 1: 315), i cent anys després tenia trenta focs (Ll opis, 1980: 152). A

mitjan segle *xiv*, el castell de Garraf ja és esmentat explícitament unes quantes vegades: el 1354 (PA: doc. 532), el 1365 (Iglésies, 1962: 76), el 1385 (Cortes, 1899: 70; PA: doc. 369) i el 1391 (PA: doc. 537). És curiós que el castell no surti en la documentació fins tan tardanament. En certa manera, això ens indica l'escassa entitat d'aquesta fortificació, i alhora evidencia que aquesta sobtada aparició documental s'emmarca en l'interès que el monestir desperta en institucions foranes, situació perfectament comprensible en el context de la baixa edat mitjana: el 1342, el rector de Begues i el prior del monestir litigaven pel delme, la tasca i les primícies del Campgràs (PA: doc. 530, 531, 533 i 544); i el 1390 (PA: doc. 536), el prior i Jaume Marc, senyor d'Eramprunyà, pledejaven per determinar la partió dels dos termes, així com també els drets de pasturatge que cadascun tenia en terres de l'altre.

Malgrat aquests interessos, el decandiment del monestir semblava imparable. El 28 de juliol de 1413 es produeix un fet remarcable: es fa efectiva una permuta de béns entre procuradors de la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona i Pere Ros, prior de Sant Vicenç de Garraf. El prior fa cessió a l'Almoïna del castell de Garraf a canvi d'unes certes quantitats en diners. La cerimònia d'intercanvi de senyoria pertany a la categoria de rituals castellívols feudals: el 8 de setembre de 1413, els homes de l'Almoïna entren al portal de la fortalesa del castell, on Pere Ros els dona possessió amb el ritual acostumat, els lliura la clau, i posen al cim dels penons amb les armes de l'Almoïna (PA: doc. 539). Poc després, l'Almoïna nomena batlle del castell Antoni Oliveïlla (que ho és de Sitges), i fa públic el primer ban (PA: doc. 540), del qual destaca que les penes imposades per infringir-lo s'invertiran en l'obra del mur del castell. El priorat, però, continuà formalment erigit fins que el 1423 fou agregat al priorat agustinià de Santa Eulàlia del Camp, a Barcelona (ASA: Alturo, 1985: vol. 1: 137). Segons Ll opis (1980: 156), en època moderna a la capella del monestir encara s'hi feia missa, dita pel rector de Castelldefels.

Pel que fa al mer i mixt imperi, fou cedit, com el de Campdàsens i Jafre, a Bernat de Fortià l'any 1385. Recuperat poc després pels reis, l'1 de juny de 1394 fou venut a la Pia Almoïna (PA: doc. 545), que prengué possessió del castell el 13 de juny d'aquell any. Com havia fet amb Campdàsens, la Pia Almoïna havia ajuntat domini alodial i jurisdic-

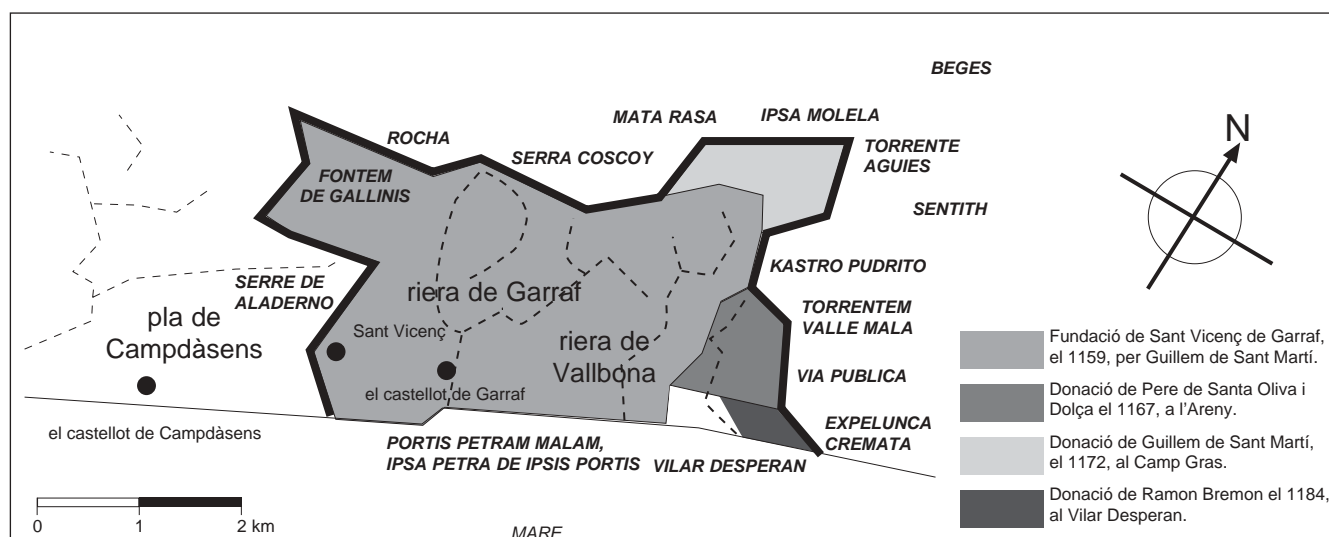


Figura 8. Cartografia esquemàtica de l'evolució del territori del monestir de Sant Vicenç de Garraf al llarg del segle *xii*.

ció del terme. Senyora llavors de Sitges, Campdàsens i Garraf en domini i jurisdicció, unificà aleshores els tres termes, dotant-los d'un únic batlle i configurant l'actual terme municipal de Sitges, on actualment aquests territoris antigament vinculats a Eramprunyà romanen integrats.

La Pia Almoina de la Seu de Barcelona mantindrà el senyoriu de tot el terme fins ben bé el 1820 (Ll'opis, 1980: 91).

## Fonts i bibliografia

ACB: Udina, F. (1981). *El archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X: Estudio crítico de sus fondos*. Barcelona: CSIC. Sección de Estudios Medievales de Barcelona. 574 pàg.

AD (autor desconegut) (1997). «De Garraf a Sitges per Campdàsens». *Gran Penedès*, 54: 23-28.

Al-H'umaidí, (m. 1095). *Yadwat al-muqtabis fi ta'rij 'ulama' al-Andalus*, citat per P. Balaña (1992: 42).

Almera, J.; Bofill, A. (1891). «Ojeada sobre el pasado y el presente de las costas de Garraf (Barcelona)». *Crónica Científica*, 324: 161-166. Làmina desplegable que reproduïx el mapa de Nicolau de Credença del 1586.

Alpina (1975). *Garraf, La Morella-Eramprunyà. Guia cartogràfica*. Granollers: Editorial Alpina.

Alpina (1985). *Garraf, mapa de coves i avencs*. Granollers: Editorial Alpina.

ASA: Alturo, J. (1985). *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200: Aproximació històrico-lingüística*. Barcelona: Fundació Noguera [3 vol.].

Balaña, P. (1992). «Sobre Bigues i la investigació toponímica: "mètodes" i "maneres"». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, 50-51: 39-44.

Batet, C. (1995). «La Marca encastellada? Castells i pautes d'assentament a la Marca del Comtat de Barcelona (segles X-XI)». *Afers. Fulls de Recerca i Pensament*, 21: 341-360.

Batet, C. (1996). *Castells termenats i estratègies d'expansió comtal. La marca de Barcelona als segles X i XI*. Sant Sadurní d'Anoia: Institut d'Estudis Penedesencs. 147 pàg.

Bofarull, F. de (1911). *El castillo y la baronía de Aramprunyá*. Barcelona: Imp. Enrich y Cia.

Cabré, M. (1985). *El monacat femení a la Barcelona de l'alta edat mitjana. Sant Pere de les Puel·les*. Barcelona: Universitat de Barcelona [tesi de llicenciatura].

Campmany, J. (1995-1996). «Sobre l'antiguitat de les esglésies de Sant Pere de Gavà i Sant Miquel d'Eramprunyà». *Diàleg. Butlletí d'Informació Parroquial de la Parròquia de Sant Pere de Gavà*, 123-129 [en sis capítols].

Campmany, J. (1998). *Castelldefels i la mar*. Castelldefels: Ajuntament de Castelldefels. 126 pàg.

Carbonell, V. (1990). *Apunts de la història d'Olivella*. Sant Sadurní d'Anoia: Institut d'Estudis Penedesencs. 69 pàg.

Carbonell, V.; Virella, J.; Català, P.; Brassó, M. (1992). «Castell d'Olivella i esment del "castell nou"». A: *Els castells catalans*. Barcelona: Editorial Dalmau [2a ed.]. Vol. III, pàg. 903-907.

Carbonell, V.; Virella, F.X.; Tashi-Ling, Escola de Meditació (1996). «La Plana Novella, un palau al bell mig del Garraf». *Gran Penedès*, 51: 27-31.

Català, P. (1992). «Comentari marginal». A: *Els castells catalans*. Barcelona: Editorial Dalmau [2a ed.]. Vol. III, pàg. 941-964.

Codina, J. (1994). *Inundacions al delta del Llobregat*. Barcelona: Editorial Rafael Dalmau [2a ed.]. 69 pàgines.

Coromines, J. (1995). «Eramprunyà, castell d'~». A: *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial; Caixa de Pensions. Vol. IV, doc. 5 de mencions antigues, pàg. 78.

Cortes (1899). *Cortes de los antiguos Reinos de Aragón, Valencia y Principado de Cataluña*. Madrid: Real Academia de la Historia. Vol. II.

CSC: Rius, J. (1945-1947). *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallès*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas [3 vol.].

DCB: Fàbrega, À. (1995). *Diplomatari de la Catedral de Barcelona. Documentos dels anys 884-1260. Vol. I (844-1000)*. Barcelona: Capitulum Almae Sedis Barcinensis, Archivum. Vol. 1.

DCV: Junyent, E. (1980-1987). *Diplomatari de la Catedral de Vic: segles IX-X*. Vic: Publicacions del Patronat d'Estudis Osonencs, Publicacions de l'Arxiu, Biblioteca i Museu Episcopals de Vic. Vol. 4.

Desclot, B. (1949-1951). *Crònica*. Barcelona: Editorial Barcino [5 vol.].

Eixarch, J. (1989). *Les arrels històriques de Viladecans. Segles XII-XVIII*. Viladecans: Ajuntament de Viladecans. 294 pàg.

Feliu, G. (1971). *El dominio territorial de la sede de Barcelona (800-1010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona [tesi doctoral].

Ibn al-Faradi (m. 1013). *Ta'rrij 'ulama al-Andalus*, citat per E. Lévi-Provençal (1950). *Histoire de l'Espagne musulmane*. París-Leiden: G.-P. Maisonneuve & C. Vol. I, pàg. 391, nota 2.

Iglésies, J. (1962). «El fogatge de 1365-70, contribució al conocimiento de la població de Catalunya en la segunda mitad del siglo XIV». A: *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 34.

Iglésies, J. (1967). «Indagaciones sobre la población de Catalunya en la primera mitad del siglo XIX». A: *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 37.

Iglésies, J. (1969-1970). *El Cens del comte de Florida-blanca: 1787: part de Catalunya; introducció, edició i índex*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana [2 vol.].

Izquierdo, P. (1994). «El terme d'Eramprunyà, de la baixa romanitat al feudalisme. Una revisió crítica». A: *Miscel·lània d'homenatge a J. Codina*. El Prat: Ajuntament del Prat. Pàg. 273-308.

LFM: Miquel, F. (1945). *Liber Ferudorum Maior, cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón, reconstitución y edición*. Barcelona: CSIC, Sección de Estudios Medievales de Barcelona [2 vol.].

Ll'opis, J. (1980). *Assaig històric sobre la vila de Sitges*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans [2a ed. facsímil]. 190 pàg.

Lorenzo, N. (1989). *Entre mar i muntanya. Breu història de la parròquia i vila de Castelldefels*. Castelldefels: Parròquia de Santa Maria de Castelldefels. 93 pàg.

Margarit, A. (1993). «El mític Galí del segle X a la llum dels documents». *Miscel·lània Penedesenca*, 6: 73-86.

Margarit, A. (1995). «Carta oberta a l'autor del llibre "El terme d'Olèrdola en el segle X"». *Gran Penedès*, 46: 15.

Miret, M. (1992). «Un assentament d'època romana al

massís de Garraf: ca l'Amell (Sitges)». A: *I Jornades d'Estudiosos del Massís del Garraf*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Parcs Naturals. Pàg. 133-136.

Muntaner, I.M. (1986). *Els noms de lloc del terme de Sitges i les terres veïnes*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans. 350 pàg.

Muntaner, I.M. (1987). «El document de dotació de l'església de Sant Miquel d'Olèrdola». *Butlletí del Grup d'Estudis Sitgetans*, 41/42: 5-7.

Muntaner, I.M. (1995). *El terme d'Olèrdola en el segle x segons el document de dotació de l'església de Sant Miquel*. Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs. 128 pàg. Aplec d'articles «El document de dotació de l'església de Sant Miquel d'Olèrdola». *Butlletí del Grup d'Estudis Sitgetans*, 21-42.

PA: Baucells, J. (1990). *El Garraf i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: catàleg del fons en pergami de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. 230 pàg.

Pagès, M. (1992). *Art romànic i feudalisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 693 pàg.

Pagès, M. (1995). «Història: Edat mitjana (s. ix-xiii)». A: *Atles del Baix Llobregat*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya. 219 pàg.

Pons, J.M. (1964). «Un fogatjament desconegut del 1359». A: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 30.

Pujol, J. (1990). *L'obra de Jacme March. Edició i estudi*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona [tesi doctoral].

Pujol, J. (1994). *Jaume March. Obra poètica*. Barcelona: Editorial Barcino, 307 pàg.

Raurich, X.; Pujol, M.; Marín, A.; Jover, A.; Izquierdo, P.; Garrido, E. (1992). *Les Sorres X. Un vaixell medieval al Canal Olímpic de Rem*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. 71 pàg.

Rodríguez, J.A. (1992). «El nom de Bigues no és àrab». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, 50-51: 37-39.

Sanahuja, D. (1992). «El sistema defensiu d'Eramprunyà entre els segles x i xiv». *L'Avenç*, 155: 16-20.

Solias, J.M. (1992). «La romanització del Baix Llobregat». *La Sentiu*, 18.

Torras, J. (1887). «Lo castell d'Eramprunyà». A: *Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques*, 3: 33-64.

Virella, A. (1986). «L'accés marítim d'Olèrdola en l'alta medievalitat». *Miscel·lània Penedesenca*, 9: 19-46.

Virella, A. (1991). «Ressonàncies de mil anys enrera». *Miscel·lània Penedesenca*, 14: 169-214.

Virella, J. (1992). *Visions geogràfiques del Penedès*. Sant Sadurní d'Anoia: Institut d'Estudis Penedesencs. 243 pàg.

Virella, F.X. (1992). «Olivella, mil anys d'història». *Gran Penedès*, 93: 16-23.

---

## Resumen

---

### **Campdàsens, Garraf y Jafre, los confines occidentales del término de Eramprunyà de la alta edad media al siglo xv**

El objetivo de esta comunicación es divulgar los conocimientos que la investigación archivística ha puesto de re-

lieve sobre la historia del macizo del Garraf; conocimientos que aportan nueva luz sobre el marco político-feudal que encuadró a los pobladores y las pobladoras del macizo, desde el lejano siglo x hasta el xv, y que señalan un cambio de largo alcance en sus intereses y relaciones, centrados inicialmente en la cuenca del Llobregat y girados progresivamente hacia el Penedès histórico.

Un documento del año 998 señala como límites del término del castillo de Eramprunyà el término de Cervelló, el río Llobregat, el mar y los términos de Olèrdola (en el lugar denominado «Castellbisbal») y Subirats. La identificación de este «Castellbisbal» con la zona de Ribes y Sitges, entonces en manos del episcopado barcelonés, dibuja una frontera occidental del término de Eramprunyà que abarca todo el macizo del Garraf hasta llegar a sus estribaciones suroccidentales.

Estas zonas se articularían, dos siglos después, en tres términos feudales, Campdàsens, Garraf y Jafre, que poco a poco se irían desvinculando de la alta señoría de Eramprunyà mientras se fortalecían las relaciones con otras tierras del antiguo término de Olèrdola: Sitges especialmente. Así, Campdàsens es subinfeudado en el siglo xii a los Sitges, la misma familia que ejercía la subcastellanía del castillo de este nombre por infeudación de los Ribes y la mitra barcelonesa. Por otro lado, la fundación del monasterio de Sant Vicenç de Garraf también a mediados del siglo xii, mediante la intervención directa de los castellanos de Eramprunyà, significó, al invocar la alodialidad de sus posesiones con garantía real, la segregación efectiva de esas tierras del término de Eramprunyà.

A principios del siglo xiv, la Pia Almoina de la Seu de Barcelona, señora de Sitges, a través de una estratégica serie de adquisiciones mediante donaciones testamentarias, compras y permutas, va haciéndose señora de todos los feudos y subfeudos de Campdàsens y de Garraf. El proceso culminará a principios del siglo xv con la conformación de una auténtica baronía eclesiástica que, abandonando definitivamente cualquier relación con Eramprunyà, será la semilla del actual término municipal de Sitges, haciendo bascular definitivamente a los hombres y las tierras del macizo del Garraf del Llobregat al Penedès.

---

## Abstract

---

### **Campdàsens, Garraf and Jafre: the western limits of the jurisdiction of Eramprunyà from the high Middle Ages to the 15th century**

The aim of this article is to publish new information on the history of the Garraf Massif gleaned from a search of local archives. New light is shed on the politico-feudal framework that dominated the population of the Massif from the 10th to the 15th century, and a long-lasting change is revealed as the links and relationships of the population with the Llobregat Basin lessened and then progressively strengthened with the Penedès region.

A document from 988 gives the limits of the jurisdiction of Eramprunyà Castle as consisting of the jurisdiction of Cervelló, the river Llobregat, the sea and the jurisdictions of Olèrdola (as far as a place called "Castellbisbal") and Subirats. The identification of "Castellbisbal" as the area of Ribes and Sitges, then part of the Barcelona bishopric,

means that the western boundary of Eramprunyà stretched as far as the southwestern slopes of the Garraf Massif.

Two centuries later, these areas were divided up into three fiefdoms, Campàsens, Garraf and Jafre which slowly cut their ties with the Eramprunyà estate and strengthened their relationships with lands in the ancient jurisdiction of Olèrdola and, above all, with Sitges. Thus, Campdàsens became dependent on the Sitges family in the 12th century, the same family as exercised the under-castellany of the castle of the same name owing to infeudation of the Ribes family and the Barcelona bishopric. On the other hand, the foundation of the Monastery of Sant Vicenç de Garraf in the middle of the 12th century as a result of direct intervention from the castellans of Eramprunyà led to the segregation in practice of these lands from Eramprunyà once

the allodium of the properties had been invoked with royal guarantee.

At the beginning of the 14th century the Pia Almoïna (a medieval charitable organization) belonging to the See of Barcelona took control of Sitges Castle and embarked upon a series of strategic acquisitions by means of legacies, purchases and exchanges which allowed it to take control of all the fiefs of Campdàsens and Garraf. The process culminated at the beginning of the 15th century with the establishment of an authentic ecclesiastical barony which, once all ties had been cut with Eramprunyà, was to become the origin of the present-day municipality of Sitges. The population and lands of the Garraf Massif would now look definitively away from the Llobregat and towards the Penedès.